

De flexibele welvaartsstaat

Individuele vrijheid en collectieve zekerheid.

Een inleiding

Het aantal freelancers groeit. In Vlaanderen de laatste jaren harder dan in Nederland. Het aantal mensen dat werken in loonbetrekking combineert met ondernemerschap groeit - aan beide kanten van de grens - nog sneller.

De zoektocht naar een nieuwe balans tussen individuele ruimte en solidariteit, tussen persoonlijke verantwoordelijkheden en collectieve zekerheid speelt in veel landen en zeker ook in Nederland en Vlaanderen. Hoe geef je ruimte aan individuen, maar bescherm je ook meer kwetsbare groepen? Wat mogen we van Europa verwachten en waar beperkt de EU juist het ontwikkelen van een modern arbeidsmarktbeleid?

Wie zijn freelancers?

Bij NextConomy.be en Zipconomy.nl draait het om “*exploring the future of work & the freelance economy*”. Maar wie zijn nu die freelancers?

We hanteren daarbij de definitie van de SER Vlaanderen: *Freelancers zijn zelfstandigen zonder personeel die als zakelijke dienstverstrekker actief zijn op tijdelijke of projectbasis*. Ze doen dus een opdracht voor organisaties/bedrijven (in b2b relatie), niet voor particulieren.

In Nederland wordt wel gesproken over ‘zzp’ers eigen arbeid’. Het feit dat freelancers vooral hun ‘eigen arbeid’ aanbieden aan opdrachtgevers maakt dat de aard van hun werkzaamheden niet altijd eenvoudig te onderscheiden zijn van werkenden met een traditionele arbeidsovereenkomst. In die zin is het zinnig om deze groep freelancers onder te verdelen in twee groepen:

- Freelancers die voor veel verschillende opdrachtgevers werken, met dus vaak veel, korte opdrachten, die meestal niet bij de klant zelf worden uitgevoerd;
- Freelancers die juist lange opdrachten doen, bij 1-3 opdrachtgevers per jaar. Ze zijn vaak wel actief bij de klant.

46% van de Vlaamse freelancers (cijfer Unizo) heeft 3 of minder opdrachtgevers per jaar en valt dus in de tweede categorie. Ook in Nederland komen beide vormen ongeveer in gelijke mate voor.

De SER-V stelde in haar studie (2016) dat 4 a 5 procent van de beroepsbevolking in Vlaanderen freelancer is (hoofdberoep). Geschat wordt (oa Unizo) dat dit aantal sinds 2016 flink door stijgt.

In Nederland was in 2016 ongeveer 6 procent van de beroepsbevolking freelancer. Het aantal stijgt (ten opzichte van de groei werkzame beroepsbevolking) veel minder hard dan in de periode 2005-2015. Dat wil zeggen dat het aantal freelancers als percentage van de werkzame beroepsbevolking in Vlaanderen en Nederland elkaar niet veel meer ontlopen. (Dat Nederland gezien wordt als ‘flexkampioen van Europa’ komt ook door het groot aantal tijdelijke en oproepcontracten).

Zowel in Nederland als Vlaanderen zijn freelancers vooral actief in de consultancy, IT, overige zakelijke diensten, media en creatieve beroepen. Freelancers zijn gemiddeld hoger opgeleid dan ander werkenden.

De tevredenheid over hun werk ligt minimaal op gelijk niveau als die van werkenden met een arbeidscontract (zowel in Vlaanderen [Unizo onderzoek] als Nederland [ZAE van CBS/TNO]). 89% van de Vlaamse freelancers in het Unizo onderzoek stelt opnieuw te starten als freelancer.

Schaduwzijdes

Niet voor iedereen in de freelance economie schijnt de zon. Eén op de tien Nederlandse zzp'ers zou – indien hij/zij de keus had – liever in loondienst werken. 4,4% zegt 'zeer ontevreden' te zijn over het werken als zelfstandige (CBS). 4% van de Vlaamse freelancers zou niet opnieuw starten als freelancer (Unizo). Een klein deel van de NL'se zzp'ers heeft een (zeer) laag verdienvermogen en kan niet/nauwelijks rond komen en zit onder de armoede grens.

Freelancer constructies worden ook ingezet (misbruikt vinden velen) bij functies/werkzaamheden die de wenkbrauwen doet fronsen: de maaltijdbezorgers van Deliveroo, maar ook uitvoerende beroepen in bijv. de schoonmaak en vervoer. Gaat het hierbij wel echt om ondernemende werkenden of zijn het eerder constructies waarbij werkgevers op zoek zijn naar goedkopere arbeidsrelaties, met minder plichten.

In veel landen speelt de discussie hoe via nieuwe wetgeving (IR35 in de UK, AB5 wetgeving in California, Wet DBA in Nederland) ongewenste vormen van freelancing (dwang, kwetsbare werkenden, ongelijkheid) tegen te gaan. Met als groot en terugkerend dilemma in hoeverre bijvoorbeeld strengere regels niet de ruimte belemmeren van freelancers die dat wel uit vrije wil en die niet kwetsbaar zijn.

Nederland en Vlaanderen. Overeenkomsten en verschillen

Er zijn tussen Nederland en België grote institutionele verschillen op sociaal verzekerings- en fiscaal terrein. België kent een – in de ogen van Nederlanders – zeer ruim sociaal collectief stelsel voor alle zelfstandigen (die ze zelf financieren via een percentage van de omzet). Nederland kent dat – los van een basispensioen voor iedereen (ook niet werkenden) niet, daar geldt een individuele verantwoordelijkheid om dat te regelen, waarbij gezegd moet worden dat een flink deel geen afdoende financiële voorzieningen treft voor bijv ziekte of langdurige arbeidsongeschiktheid. De Nederlandse freelancers hebben dan weer wel meer fiscale voordelen, die vooral voor freelancers met een beperkt inkomen vrij fors kunnen zijn.

Ondanks deze grote institutionele verschillen zien we dus dat in beide regio's er niet zulke grote verschillen zijn in aantallen freelancers, in de type werkzaamheden die ze doen, de motieven (vakmanschap, vrijheid, flexibiliteit) en de hoge mate van tevredenheid bij de meerderheid van deze freelancers. Ook de schaduwzijden (misbruik van statuut, kwetsbaren, ontbreken van onderhandelingsmacht) zijn vergelijkbaar.

En toch verschilt de aard en toon van het debat of de plek van de freelancers fors.

Neem bijvoorbeeld het actuele regeerakkoord van de Vlaamse regering en het Nederlandse regeerakkoord van twee jaar geleden. Twee centrumrechtse kabinetten. In het Vlaamse regeerakkoord, net vers van de pers, staat te lezen: "We stimuleren meer dan ooit de ondernemerscultuur in Vlaanderen." Ook is er de ambitie om de "werkzaamheidsgraad fors op te trekken".

Het beleid van de nu demissionaire nationale regering richting freelancers leek vooral 'stimulerend' te zijn. In het oog springt de oproep van Minister De Block om de verschillen in sociale voorzieningen tussen werknemers en zelfstandigen zo veel mogelijk weg te werken. Een visie die haaks staat op die van haar Nederlandse liberale zuster partij de VVD.

In het Nederlandse regeerakkoord (ook coalitie van Liberalen en Christen-Democraten) lezen we in 2017 dat “flexibele arbeidsmarkt is een groot goed, maar kan ook doorschieten.” En wordt gestreefd naar een “nieuwe balans tussen flex en vast” omdat “vaste werknemers, flexwerkers en zzp-ers onbedoeld concurrenten van elkaar zijn geworden.”

Maatregelen als een minimumtarief voor zzp'ers (die overigens mogelijk in het gedrang komt ivm de EU dienstenrichtlijn), het beperken van de fiscale voorzieningen, een verplichte verzekering voor arbeidsongeschiktheid en beperkende maatregelen rond het inhuren van zzp'ers via een 'webmodule' van de centrum-rechtse regering gaan de linkse oppositie en vakbonden overigens nog lang niet ver genoeg.

Het debat in Nederland over, en met de freelancers verhardt momenteel en is sinds enkele jaren flink veranderd. De groei van het aantal freelancers in Nederland (vanaf 2000) kan niet los gezien worden van de neo-liberale tijdsgeest van die tijd. Met een grote mate van deregulering, nauwelijks beperkingen om als freelancer te werken of freelancers in te huren, meer marktwerking, de behoefte aan flexibiliteit bij bedrijven en bij werkenden plus de roep om meer zelfredzaamheid richting burgers en werkenden. De afschaffing van de (bekritiseerde) verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen en een vergroting van de fiscale voordelen (MKB winstvrijstelling ook voor zzp, beide rond 2004) pasten daarbij.

Een groep werkenden gaf hier invulling aan door te gaan werken als freelancer en konden dat jaren doen zonder dat daar aandacht aan werd besteed. Zelfstandig ondernemerschap als invulling van een moderne maatschappij waar het individu centraal staat. Met daarbij de observatie van een voormalig directeur van de vakbond FNV Zelfstandigen die de zzp'ers als de “meest geëmancipeerde werknemer” zag (immers: niet meer afhankelijk van de machtige werkgevers).

Maar de toon is fors gedraaid. Plots voelen vele van die Nederlandse freelancers zich aangevallen: de zzp'ers als zieligen zonder pensioen, als niet-solidair profiteurs van fiscale voordelen of van werkenden die de innovatiekracht van Nederland omlaag halen. En als dat laatste al waar is, mag ik daar dan misschien mijn eigen, individuele, keuzes in maken, vraagt een deel zich af. De helden van de flexibele economie van Nederland voelen zich nu in het verdomhoekje zitten.

De Commissie Regulering van Werk heeft ondertussen in Nederland de opdracht gekregen om voorstellen te doen voor een nieuw bestel (arbeidsrechtelijke, sociale zekerheid, fiscaliteit). Met een interessante uitdaging om een nieuwe set aan zekerheden voor alle werkenden te ontwikkelen, zonder dat dat al te veel de individuele vrijheid verkleint en juist de zelfredzaamheid van mensen bevordert. Een forse uitdaging.

In het zoeken naar die nieuwe balans wordt in Nederland ook gekeken naar het 'Belgische' model. Is dat het lichtende voorbeeld voor Nederland? Of waaien de Nederlandse discussies straks over naar Vlaanderen als daar het aantal freelancers zo blijft stijgen? Of zijn een minimumtarief en duidelijkheid geven rond schijnzelfstandigheid via een webmodule nu juist nuttig? En wat te doen met de beperkte onderhandelingskracht van veel freelancers? Heeft Nederland of België het antwoord of freelancers nu modern werkenden of micro ondernemers zijn? Of is deze vraag anno 2020 eigenlijk nog wel relevant? Of moet het beantwoorden van die vragen over gelaten worden aan de EU?

Kortom: genoeg voer voor een zinnig debat.

Hugo-Jan Ruts

(hoofdredacteur ZiPconomy, Uitgever NextConomy)